

УДК 004.42:621.391

І. ЦИМБАЛЮК,

Національна академія державної податкової служби України

**КОМП'ЮТЕРНА ІНФОРМАЦІЯ
ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Анотація. У статті пропонуються для розгляду результати теоретичного дослідження правових питань комп'ютерної інформації як об'єкта міжгалузевого комплексного інституту – права інтелектуальної власності.

Актуальність теми дослідження зумовлюється рядом суспільно значимих факторів. Основним із них є масове усвідомлення людьми та людством у цілому того, що однією із найпотужніших рушійних сил розвитку будь-якої цивілізації є інтелект націй, який складається і проявляється у творчості, інтелектуальній діяльності конкретних людей. Нині каталізатором створення бази суспільного інтелекту, зокрема у формі знань, виступають сучасні комп'ютерні інформаційні технології, які є чинником формування якісно нової економічної формації глобальної цивілізації. Цю цивілізацію в різних наукових та навчальних джерелах називають по різному: постіндустріальним, інформаційним, електронно-цифровим, комп'ютерним, інформатизаційним, інтелектуальним суспільством, кібернетичною цивілізацією (кіберцивілізацією, кіберсуспільством,) суспільством знань, Інтернет-цивілізацією (Інтернет-суспільством) тощо.

При всій різноманітності назв цього суспільства основна сутність його змісту зводиться до того, що у масовій свідомості людей вже сформовано розуміння важливості комп'ютерів (електронно-обчислювальних машин) та заснований на них інформаційних технологій, технологій комунікації як необхідного засобу (предмета) інтелектуалізації праці людей. Комп'ютерна інформація нині стає важливим елементом бурхливого розвитку економічних цивілізованих суспільних відносин, а отже, і об'єктом публічного права, зокрема такого його комплексного інституту, як право інтелектуальної власності.

Зазначене зумовлює новизну наукового дослідження визначеної в темі проблематики в аспектах моніторингу і порівняння традиційних інституцій права, зокрема, в першу чергу цивільного, та екстраполяції їх положень на практику нових специфічних суспільних відносин, предметом яких є комп'ютерна інформація у різних формах її об'єктивного виразу. Особливо це важливо в економіко-правовому контексті.

У порядку постановки проблеми в загальному вигляді щодо визначеної теми пропонується звернути увагу на те, що значення та роль різних об'єктів права інтелектуальної власності для соціально-економічного розвитку важко переоцінити. Там, де держава належним чином сприяє масовій творчості, інтелектуальній діяльності людей, досягається високий рівень добробуту народу, зміцнюються морально-етичні засади суспільства.

Серед вітчизняних науковців, політиків, практиків нині звертається багато уваги удосконаленню правового регулювання та застосуванню правових методів охорони і захисту права інтелектуальної власності. Серед вітчизняних науковців, які мають публікації за проблематикою щодо права інтелектуальної власності, можна зазначити таких, як Ч.Н. Азімов, Г.А. Андрощук, В.М. Брижко, Н.М. Галак, І.І. Дахно, С.О. Довгерт, В.С. Дробязко, В.О. Жаров, Р.А. Калюжний, Г.М. Красноступ, В.Л. Мусіяка, О.А. Підопригора, О.О. Підопригора, А.Д. Святоцький, Л.П. Тимофеєнко та багато інших [1 - 25].

В той же час проблематиці комплексного правового регулювання суспільних відносин щодо комп'ютерної інформації (у тому числі комп'ютерних програм, комп'ютерних баз даних та іншої) як специфічних об'єктів правовідносин у системі права інтелектуальної власності, їх правової охорони та захисту поки що мало приділяється уваги. Так, у вітчизняних підручниках та навчальних посібниках, які були видані за останні три роки, цілісного, комплексного розкриття проблематики дослідження не виявлено. Це зумовило орієнтацію на пошук відповідей на визначені для дослідженні питання в окремих статтях вітчизняних науковців та практиків у ряді журналів, у тому числі електронних (на лазерних дисках та в Інтернет).

Мета дослідницької роботи – формування системи нових знань від вивчення суспільних відносин у сфері права інтелектуальної власності щодо комп'ютерної інформації.

Провідні завдання дослідження сформульовані у питаннях, які були визначені і які подані нижче, у структурі цієї публікації.

Дослідження базувалися на методології системного та комплексного підходів, положень юридичної догматології, порівняльного аналізу чинного законодавства України у сфері права інтелектуальної власності та доступної для спостереження практики його застосування. В основу дослідження також було покладено власні спостереження за практикою правовідносин щодо цивільного обігу комп'ютерної інформації, яка склалася в Україні та за кордоном.

Крім спеціального законодавства України у сфері права інтелектуальної власності, увага зверталася на вивчення наукової та навчальної літератури за проблематикою цивільно-правового та суміжного з нею спрямування в інших галузях юридичної науки: теорії права, адміністративному, фінансовому, податковому, господарському, трудовому праві та, особливо, в такій галузі, як інформаційне право.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини які виникають при комплексному регулюванні, охороні та захисті різних видів комп'ютерної інформації, щодо її створення, розповсюдження та зберігання як об'єкта права інтелектуальної власності.

Предметом дослідження є специфіка відносин права інтелектуальної власності щодо комп'ютерної інформації: володіння, користування та розпорядження нею.

У порядку гіпотези дослідження було визначено, що різновиди комп'ютерної інформації вже є предметом суспільних відносин. Вона є об'єктом права інтелектуальної власності, так як створюється в результаті творчості, інтелектуальної діяльності людей. Це зумовлює розглядати її як новий, нетрадиційний, специфічний родовий предмет публічного права, який з'явився в соціально-економічних відносинах у другій половині ХХ століття. Виникнення її як предмета (об'єкта) правовідносин зумовило формування інформаційного суспільства – суспільства, у якому інформаційна діяльність людей здійснюється з використанням комп'ютерних технологій, у тому числі технологій електронно-цифрової телекомунікації.

Практична значимість дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня суспільних знань, індивідуальної правової та інформаційної культури суспільних відносин щодо комп'ютерної інформації.

Визначення концептуальних підходів щодо сутності та змісту інтелектуальної власності та права інтелектуальної власності у контексті до комп'ютерної інформації пропонується з наступних міркувань. У минулому на теренах нашої країни радянська держава майже повністю звільнила “трудова інтелігенція” від будь-яких турбот про долю створеного нею суспільно значимого інтелектуального продукту. Інтелігенцію розглядали як “класовий прошарок”, який повинен перетворитися у пролетаріат. Її діяльність розглядали подібно до діяльності робітника: прийшов на роботу, включив верстат і да-

вай продукцію. Продаж патентів, ліцензій на результати творчості, авторських прав у країні та за кордоном брали на себе держоргани. Їх реалізовували подібно до речей.

Нині, дивлячись на економічний занепад традиційної промисловості, життя більшості наших літніх вчених, винахідників, митців культури, у тому числі зі світовими іменами, котрі перебиваються на мізерну пенсію, розумієш, що держоргани виконували (і, поки ще, виконують) покладені на них обов'язки вкрай погано. Україна пишалася і пишається кількістю винаходів, відкриттів, творів мистецтва, проте економічні доходи від них у формі податків до державної скарбниці були і є мізерними. Це відноситься і до нинішнього масового виробництва комп'ютерної інформації. І це порівняно з тим, чого домоглися в інших країнах, не тільки у традиційно промислово розвинених (Західна Європа, США), а й у нових (зокрема, такі як Індія, Китай, Сінгапур та інші).

Багатьма дослідниками проблематики відзначається, що у майбутньому зверхне ставлення до права інтелектуальної власності в умовах формування інформаційного суспільства, економіки знань у нашій країні загрожує привести до духовного суспільного занепаду, а отже, у подальшому, стати і загрозою економічної катастрофи, втрати державного суверенітету. Особливо це відчутно у сфері створення та використання на практиці комп'ютерних продуктів (комп'ютерних програм, комп'ютерних баз даних, знань та інших видів комп'ютерної інформації).

Як свідчать дослідження практики багатьох висококультурних економічно розвинутих країн, велика роль у формуванні масової поваги до результатів творчості людей належить праву, зокрема законодавству та державній політиці щодо регулювання, охорони, захисту результатів творчості, інтелектуальної діяльності, у тому числі такого її нового об'єкта, як комп'ютерна інформація.

Виклад основних результатів дослідження пропонується з наступного питання.

1. Співвідношення категорій “інтелектуальна власність” та “право інтелектуальної власності” в епоху інформаційного суспільства. Сучасний рівень планетарної цивілізації визначається стрімким зростанням у суспільних відносинах ролі інформації, зокрема, усвідомлення її як основи знань, які, в свою чергу, є основою економічного добробуту людини, суспільства, держави, світового співтовариства. Дослідження різних літературних джерел у історичному аспекті свідчить, що каталізатором у цьому процесі були і є можливості різних технологій засобів комунікацій (спілкування) між людьми на основі досягнень науково-технічного прогресу (НТП). Нині чільне місце серед них займають здобутки у таких галузях науки, як електроніка, інформатика, телематика та інші комп'ютерні науки. Сучасній інтелектуально розвинутій людині вже важко усвідомлювати сьогодення без електронних пристроїв, зокрема персональних комп'ютерів (на роботі, в навчанні, дома), особливо у будь-якій сфері творчої діяльності.

Можливо, не випадково нинішній етап еволюції глобального суспільства отримав умовну назву – інформаційне суспільство. При різному підході дослідників щодо визначення сутності та змісту інформаційного суспільства, в основному вони зводиться до наступного. Інформаційне суспільство – це суспільство, у якому діяльність людей значимо залежить від задоволення їх інформаційних потреб та інтересів з використанням електронно-обчислювальної (комп'ютерної) техніки, у тому числі технологій електронної телекомунікації [10, 13 - 15, 20].

Формування такого суспільства зумовлює і формування нової культури як окремих людей, так і їх об'єднань та світового співтовариства. Умовно в літературних джерелах така культура набула назви інформаційної культури [10]. Сучасні електронні інформаційні технології дають можливість забезпечити миттєву передачу комп'ютерної інформації (даних, відомостей, сигналів, знань як форм творів) на великі відстані, у тому чис-

лі в глобальному масштабі. Завдяки цьому виникає можливість миттєво і щодо великого кола осіб впливати на суспільні відносини, у тому числі їх економічну складову, у контексті права власності: володіння, користування, розпорядження інформацією як товаром, засобом виробництва нових продуктів споживання, засобом промислу. Першооснова всього цього – творча діяльність окремих людей.

Вивчення джерел щодо інтелектуальної власності дозволило сформувати думку, що люди за своєю природою схильні до творчості, вони завжди знаходяться в пошуку покращання матеріальних і духовних умов свого існування, задоволення різних культурних потреб. І тому не буде перебільшенням твердження, що інтелект людини, інтелектуальна діяльність – найпотужніша рушійна сила різностороннього розвитку суспільства.

У зв'язку із зазначеним, на основі аналізу навчальної та наукової літератури щодо інтелектуальної власності сформувалося узагальнення, що інтелектуальна власність – це власність, яка є похідною на твори, результати творчості певних людей (авторів). Її основою є ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються творцями (авторами) чи матеріалізуються іншими людьми у певних носіях інформації (речах). Специфічна особливість інтелектуальної власності як виду суспільно-економічного інституту – власності полягає в тому, що її об'єкти знаходять прояв (втілення) у інформації на конкретних її носіях певними технологіями (механічними, електричними, електронними тощо).

У ході дослідження теми сформувалася думка, що при формуванні інформаційного суспільства виникла проблема, коли право на інтелектуальну власність може належати особі яка не є її творцем. Можна згадати й таку реалію, коли програміст створює комп'ютерну програму, а права належать роботодавцю, керівнику даного підприємства, фірмі (установі, організації).

Вивчення законодавства про інтелектуальну власність сформувало узагальнюючу думку: соціальна проблематика цієї теми ускладнюється тим, що відсутнє чітке публічно-правове урегулювання правовідносин щодо інтелектуальної власності на комп'ютерні інформаційні продукти як вид промислу. Дослідження за публікаціями практики правозастосування, зокрема на рівні судових процесів, свідчить, що прогалини публічного права породжують юридичні інтелектуальні спекуляції, під час яких у судових спорах, рішеннях судів формуються висновки, які порушують об'єктивні права авторів творів. Відоме також й те, що в Україні багато комп'ютерних програмістів за освітою, але мало відомих власних комп'ютерних програмних продуктів світового рівня застосування (на зразок таких, як американських Microsoft, Apple і т.п.) та зовсім немає вітчизняних Білів Гейців.*

Можливо, саме вищезначене зумовило необхідність виділення (автономізацію) у публічному праві такого комплексного інституту суспільних відносин як право інтелектуальної власності. Це, в свою чергу, викликало потребу формування однойменного умовно автономного комплексного інституту юридичної науки (наукової дисципліни) та, відповідно, навчальної дисципліни (навчального курсу). Зазначені сутності категорії “право інтелектуальної власності” викликали потребу у спеціалізації юридичних знань, а отже – у формуванні спеціалізації правознавців.

* До речі, щодо багатства засновника всесвітньо відомої компанії з виробництва комп'ютерних програмних продуктів Microsoft – Біла Гейця, то в засобах масової інформації подекуди, що в основі його лежать добрі знання права інтелектуальної власності його батька. Саме юридичне оформлення комп'ютерних програм як інтелектуальної власності, як товару батьком-юристом зробило сина-програміста Біла Гейця першим серед сучасних мільярдерів світу. Нині Microsoft на юридичне забезпечення своєї діяльності використовує приблизно до 30 % свого прибутку. Вітчизняні виробники комп'ютерних продуктів поки що вважають витрати на юристів “розкішно” для себе).

У ході дослідження різних джерел інформації щодо проблематики інтелектуальної власності склалося враження, що кожна людини має своє розуміння її сутності та змісту. Отже, перед автором цього дослідження постала проблема, що ж розуміється під змістом категорій “інтелектуальна власність” та “право інтелектуальної власності”?

Свідомо уникаючи висвітлення різних формулювань різних дослідників, зупинимося на наступних власних міркуваннях. Як свідчать дослідження, можна зробити висновок, що право інтелектуальної власності слід розглядати у двох аспектах: об’єктивному та суб’єктивному.

В об’єктивному значенні право інтелектуальної власності – це множина правових норм щодо правил суспільних відносин, які виникають у процесі створення, розповсюдження і застосування результатів творчості (результатів інтелектуальної діяльності, різних видів творів науки, техніки, мистецтва), їх володіння, розпорядження та використання.

У суб’єктивному значенні право інтелектуальної власності – це множина прав та обов’язків, які відповідно до чинного законодавства та приватних угод належать авторам певного твору (науки, техніки, мистецтва), а також їх правонаступникам щодо володіння, розпорядження, користування (використання) результатами інтелектуальної діяльності.

Не вдаючись до розгорнутої полеміки, можна зазначити, що серед вітчизняних науковців у сфері дослідження суспільних відносин щодо права інтелектуальної власності нині домінує ситуативне бачення змісту інтелектуальної власності. Тобто, залежно від ситуації, зумовленої обсягом глибини усвідомлення прийнятої певним дослідником методології, ним розкривається зміст природи інтелектуальної власності за певними ідейними переконаннями, які базуються чи то на монізмі, чи то на дуалізмі, чи то на їх ситуативній еkleктиці. Дискусії точаться навколо змісту категорій “права інтелектуальної власності” та “виключного права” (“виключного авторського права”).

Зазначена проблематика знайшла відображення і в нормах публічного права. Так, наприклад, у нинішній вітчизняній цивілістиці на теоретичному рівні йде інтелектуальне змагання між моністами і дуалістами щодо правового статусу творів. Це знайшло відображення і в чинному Цивільному кодексі України. За цим Кодексом права власників на твір поділяються на особисті немайнові та (або) майнові права (див.: Книгу четверту “Право інтелектуальної власності”, зокрема п. 2 ст. 418).

Доктринальне бачення *співвідношення права інтелектуальної власності та права власності* законодавцем подано у пунктах статті 419 ЦКУ наступним чином.

1. Право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного.

2. Перехід права на об’єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ.

3. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об’єкт права інтелектуальної власності.

Важливий елемент системних ознак права інтелектуальної власності було визначено законодавцем у статті 420 ЦКУ, де зазначені об’єкти права інтелектуальної власності. До об’єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать: літературні та художні твори; комп’ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, конструкторські моделі, промислові зразки; композиції (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; комерційні (фірмові) найменування, торгові марки (знаки для товарів і послуг), географічні назви; комерційні таємниці.

У проблематиці співвідношення категорій “право інтелектуальної власності” та “інтелектуальна власність” за результатами дослідження їх змісту і сутності, можна зазначити, що одними авторами вони розглядаються як тотожні за змістом та сутністю категорії, іншими – як різні.

Окремі дослідники категорію “інтелектуальна власність” розглядають як право (чи права). Зазначене міркування ними формується на юридико-догматичному розумінні змісту інтелектуальної власності, яке подається у пункті 8 статті 1 Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (Страсбург, 14 липня 1967 р.).

Відповідно до зазначеної норми цієї Конвенції “інтелектуальна власність” включає права, які відносяться до різних видів матеріалізації творів.

За такого підходу втрачається зміст категорії “право (права) щодо інтелектуальної власності”. Тобто, лінгвістично категорії “право інтелектуальної власності” та “інтелектуальна власність” стають синонімами.

Як висновок етапу дослідження пропонується наступне авторське бачення категорії “інтелектуальна власність”.

Інтелектуальна власність – це багатоаспектна, багатофункціональна, комплексна категорія, яка у першооснові є відображенням суспільних економічних відносин, пов’язаних з певними результатами творчості людей, що у подальшому знаходить вираз у правилах поведінки, які визначаються у нормах права. Тобто інтелектуальна власність – це родова категорія, якою визначають економічну потенцію конкретного твору, або у якій знаходить вираз множина різних конкретних творів (продуктів інтелектуальної власності), що є або потенційно можуть бути об’єктам цивільного (господарського) обігу.

У правовому значенні інтелектуальна власність є предметом суспільних відносин (те, до чого вони виникають), а право інтелектуальної власності є об’єктом цих відносин (тим, що визначає їх): права щодо володіння, користування, розпорядження творами.

Із зазначених міркувань сформувалася авторська думка, що інтелектуальна власність є об’єктом правовідносин, які набули умовної родової назви права інтелектуальної власності – права щодо інтелектуальної власності.

У цьому сенсі інтелектуальна власність може бути об’єктом конституційних, цивільних, адміністративних, кримінально-правових, господарських, фінансових, податкових, інформаційних правовідносин тощо.

Це свідчить, що юридичний інститут права інтелектуальної власності, який виник у цивільному праві, поступово набирає статусу міжгалузевого комплексного інституту.

2. Комп’ютерна інформація як новий предмет цивільно-правових відносин.

Чинним цивільним законодавством України (зокрема, в Цивільному кодексі України від 16.01.2003 р., який вступив в силу 1.01.2004 р.) не дано визначення поняття комп’ютерної інформації. Але у ньому подається визначення інформації. Зокрема, в Цивільному кодексі України (ЦКУ) поняття інформації подається у статті 200: “Інформацією є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі”.

Застосовуючи аналогію права та аналогію законодавства, можна дати наступне визначення комп’ютерної інформації як предмета цивільно-правових відносин.

Апріорі зазначимо, що під комп’ютерною інформацією розуміється інформація, яка виготовлена за допомогою комп’ютерних технологій і яка може бути об’єктом економічних (цивільних) відносин як продукт інтелектуальної діяльності. Як видова категорія комп’ютерна інформація може бути у формі комп’ютерних програм, комп’ютерних (автоматизованих) баз даних та знань, комп’ютерної іграшки, веб-сторінки в Інтернет тощо, всього того, що є результатом творчості, а отже, творами. Тобто, вся інформація яку

людина може сприймати за допомогою комп'ютера (комп'ютерних технологій) і є комп'ютерною інформацією. Нині за допомогою комп'ютерної інформації можна сприймати всі твори науки, техніки, мистецтва.

Виходячи із зазначених міркувань, можна зробити наступне визначення категорії “комп'ютерна інформація” – *це документовані або публічно оголошені відомості, які знаходяться на електронно-цифрових (комп'ютерних) носіях, у тому числі про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі.*

Тобто, до комп'ютерної інформації можна віднести будь-які дані (відомості, сигнали), які “оцифровані”: придатні для сприйняття, обробки та передачі за допомогою комп'ютера. Сюди можна віднести не тільки аудіо, відео та текстові дані, а й різні за призначенням комп'ютерні програми, комп'ютерні бази даних, знань тощо.

У статті 1 Закону України “Про авторське право і суміжні права” подається подібне за сутністю визначення поняття комп'ютерної інформації у сенсі інформації про управління правами. Зокрема, там зазначається, що це інформація в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і (або) суміжних прав та автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з'являється у зв'язку з його повідомленням до загального відома.

У статті 1 Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” (від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР) подається більш простіше для сприйняття визначення комп'ютерної інформації через категорію “інформація в автоматизованих системах (АС)”: *“Інформація в АС – сукупність усіх даних і програм, які використовуються в АС незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення”.*

У статті 1 цього Закону під АС розуміється система, що здійснює автоматизовану обробку даних і до складу якої входять технічні засоби їх обробки (засоби обчислювальної техніки і зв'язку), а також методи і процедури, програмне забезпечення.

Зазначене формулювання змісту АС пропонується розглядати як подібне до змісту “комп'ютерна система”. Отже визначення комп'ютерної інформації можна зробити наступним чином: *комп'ютерна інформація – це відповідним чином упорядкована множина усіх даних і програм, які використовуються в комп'ютері незалежно від засобу їх фізичної та логічної об'єктивізації (матеріалізації).*

Стаття 4 Закону України “Про захист інформації в автоматизованих системах” визначає відносини права власності на інформацію в АС під час її обробки у контексті права інтелектуальної власності, його складової – авторського права. Право власності на інформацію, створену як вторинну в процесі обробки в АС, встановлюється з урахуванням норм авторського права на підставі угоди між власником вхідної інформації і користувачем АС. Якщо такої угоди немає, то така інформація належить користувачу АС, який здійснив цю обробку. Користувач АС може проводити обробку інформації лише за наявності згоди на те її власника або уповноваженої ним особи, якщо ця інформація не віднесена до категорії загальнодоступної.

У статті 5 цього Закону визначаються гарантія юридичного захисту комп'ютерної інформації. Суб'єкти права власності, визначені авторським правом або договірними відносинами, мають право на юридичний захист від заподіяння шкоди власнику інформації чи АС внаслідок навмисної чи ненавмисної втрати, знищення, підроблення, спотворення, блокування інформації та інших неправомірних дій.

За допомогою такого гіперв'язку спеціального законодавства зроблено визначення сутності поняття комп'ютерної інформації як об'єкта права інтелектуальної власності, у тому числі його провідного інституту – авторського права.

Комп'ютерна інформація – це відомості (дані, сигнали, коди), які знаходяться на електронно-цифрових (комп'ютерних) носіях, незалежно від засобу їх фізичної та логічної об'єктивізації, у тому числі про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі і щодо яких виникають відносини інтелектуальної власності: володіння, користування, розпорядження.

3. Комп'ютерні програми як різновид комп'ютерної інформації. Провідне місце серед комп'ютерної інформації займають комп'ютерні програми. Для фахівців є аксіомою, що комп'ютер без програм – це гора металобрухту. Проте, до середини 1980-х років ХХ століття у світі проблеми публічно-правової охорони та захисту авторських прав на комп'ютерні програми не існувало, адже тоді комп'ютерні програми писалися під конкретне замовлення для конкретної електронно-обчислювальної машини, разом з якою вони і продавалися виробниками споживачам. Більшість таких програми рідко використовувалися у різних установах, тобто були як типові.

Проте нині, у контексті права промислової власності, комп'ютерні програми, які написані під конкретні типові електронні пристрої для масового споживача (наприклад, для автоматичної пральної машини з електронно-цифровим управлінням), розглядаються як спосіб, що може охоронятися на рівні патентного права як складової права інтелектуальної власності.

З появою та масовим розповсюдженням персональних комп'ютерів та типових для них комп'ютерних програм з'являється, так звана, проблема “комп'ютерного піратства” – несанкціонованого копіювання електронно-цифрової інформації. Це зумовлено було і тим, що розробники і виробники комп'ютерних програм почали функціонувати окремо від розробників та виробників комп'ютерів. Найкращий світовий приклад цього є американська компанія з виробництва тільки комп'ютерних програм – Microsoft.

Масове порушення авторських прав розробників та отриманих від них прав розповсюджувачів комп'ютерних програм почало завдавати шкоди не тільки з їх економічної та моральної точки зору, але й державі – у вигляді несплачених податків. А це – і фінансові проблеми: невиплачені пенсії, стипендії студентів, заробітна плата тощо.

З початку 1990-х років комп'ютер починає перетворюватись з просто друкарської машини на універсальну, багатофункціональну інформаційну систему для виконання усіх можливих завдань щодо збору, обробки та передачі електронних даних. Починаючи з цього часу, розвивається досить перспективний ринок цифрової інформації, він стає надприбутковим. Для прикладу досить знову згадати, що найбагатші офіційно люди світу (мільярдери) – це перші особи у керівництві Microsoft – фірмі з виробництва комп'ютерних програмних продуктів.

З появою автономних (змінних) цифрових аудіо, відеоносіїв, особливо лазерних компакт дисків (CD, DVD), так зване інтелектуальне піратство у світі набуло небувалого для інших часів та інших інтелектуальних продуктів розповсюдження. Так, у деяких країнах пострадянського простору – понад 100 % використовуваної комп'ютерної інформації є контрафактною, “піратською”. В Україні цей показник в різні часи сягав до 90 %. Можливо, це зумовило те, що вітчизняний ринок комп'ютерних програмних продуктів, особливо вітчизняних виробників комп'ютерних програм майже повністю був витіснений, а отже, вітчизняна індустрія в цій сфері була знищена. Цілковита залежність від іноземних виробників комп'ютерних програм стала загрозою національній безпеці нашої країни (особливо таких її складових, як воєнна, економічна та інформаційна безпеки).

Потрібно було якось врегулювати цю сферу відносин не тільки для внутрішніх, а й для зовнішніх товаровиробників та товароросповсюджувачів. Цілком природно і цілком зрозуміло та раціонально було б віднести ці відносини не тільки до цивільного права.

Легальне, законодавче, визначення поняття комп'ютерних програм як об'єкта (предмета) права інтелектуальної власності з'явилося в Законі України “Про авторське право і суміжні права”, відповідно до якого: *“Комп'ютерна програма – це набір інструкцій у вигляді слів, цифр кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вигляді вихідного або об'єктного кодів)”*.

За результатами дослідження можна зробити наступні **висновки**.

Щодо юридичного виразу, з точки зору теорії гіперсистем права, природа категорії “інтелектуальна власність” трансформується у категорію “право інтелектуальної власності”. У широкому розумінні право інтелектуальної власності – це право щодо володіння, користування та розпорядження майном у різній формі результатів розумової діяльності – творчості.

Виходячи з положень теорії ієрархічності систем, можна визначити наступні постулати суспільних відносин щодо результатів творчості:

- категорія “інтелектуальна власність” є первинною та означеною до похідної від неї категорії “право інтелектуальної власності”;
- виходячи із зазначеного першого постулату, можна логічно визначити, що категорії “інтелектуальна власність” та “право інтелектуальної власності” дуже близькі за змістом, але не тотожні;
- дотримуючись зазначених вище двох логічних суджень, можна зробити висновок (постулат), що не зовсім коректним є вживання у формулюванні поняття інтелектуальної власності означеного терміна “право” як першого щодо розкриття змісту категорії.

У контексті проблем подальших наукових досліджень зазначені судження визначають сенс щодо співвідношення категорій “інтелектуальна власність” та “право інтелектуальної власності”. У цій дослідній роботі категорія “інтелектуальна власність” розуміється як узагальнена (абстрактна) категорія, через яку визначається вся множина конкретних творів науки, техніки, мистецтва, які мають здатність товару, а отже, володіння, користування, розпорядження як об'єкти цивільного (економічного, фінансового та іншого) обігу. Зазначений аспект впливає і з положень Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” (від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР), де, зокрема у п. 1.2 ст. 1 подається визначення терміна *нематеріальний актив – об'єкти інтелектуальної, в тому числі промислової власності*, а також інші аналогічні права, визнані у порядку, встановленому відповідним законодавством, об'єктом права власності платника податку.

Зазначене зумовлює необхідність подальших комплексних наукових досліджень проблематики права інтелектуальної власності на міжгалузевому рівні, у тому числі формування єдиної для різних галузей права термінології щодо суспільних відносин до результатів творчості людей.

Використана література

1. Авторське право і суміжні права. Законодавство та судова практика – К.: “Юрінком Інтер”, 2003. – 400 с.
2. Авторське право і суміжні права. Європейський досвід: У 2-х кн.; За ред. А.С.Довгерта. – К.: “Ін Юре”, 2001.

3. Азимов Ч.Н. Основы патентного права Украины (изобретение, полезная модель, промышленный образец, товарный знак). – Харьков: “Основа”, 1994. – 64 с.
4. Андрощук Г., Крайнев П., Кавасс И. Право интеллектуальной собственности: торговые аспекты: Науч.-практ. изд. – К.: “Ін Юре”, 2000. – 164 с.
5. Афанасьєва К. Електронна публікація як об’єкт авторського права // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 4. – С. 24 - 27.
6. Бернатович О. Права інтелектуальної власності на ІТ-технології в Україні – державна політика і судова практика // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 5. – С. 4 - 6.
7. Бондаренко С.В. Авторське право і суміжні права. – К.: Ін-ст. інт. власн. і права, 2004. – 260 с.
8. Брижко В.М. Патентознавство як самостійна наукова дисципліна. – К.: Національне агентство з питань інформатизації при Президенті України, 1996. – 184 с.
9. Будянський В. Викладання дисципліни “Інтелектуальна власність” у вищих навчальних закладах України // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 9. – С.53 - 54.
10. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права: Монографія / Гавловський В.Д, Попович В.М. та ін.; За ред. М.Я.Швеця, Р.А.Калюжного. – Ужгород: “ІВА”, 2003.
11. Інтелектуальна власність: Словник-довідник: У 2-х т.; За заг. ред. О.Д.Святоцького. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000.
12. Інтелектуальна власність в Україні: правові основи і практика: Наук.-практ. вид.: У 4-х т.; Під заг. ред. А.Д. Святоцького. – К.: “Ін Юре”, 1999.
13. Інформаційне право та інформаційна безпека / Сучасний стан, поняття та визначення змістовної частини, інкорпорація нормативних актів з правових питань у сфері інформації та її захисту; Заг. ред. Р.Калюжного та В.Філонова. – Київ-Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ МВС України. Інститут економіки та права “КРОК”, 2001. – 230 с.
14. Брижко В.М., Цимбалюк В.С. та ін. Інформаційне суспільство. Дефініції...; За ред. Р.А. Калюжного, М.Я. Швеця. – К.: “Інтеграл”, 2002. – 220 с.
15. Брыжко В.М., Цимбалюк В.С. и др. е-будущее и информационное право; Под ред. Р.А. Калюжного, Н.Я. Швеца. – К.: “Інтеграл”, 2002. – 264 с.
16. Капіца Ю. Напрями адаптації законодавства України у сфері охорони інтелектуальної власності до законодавства Європейського Союзу // Право України. – 2005. – № 1. – С.66 - 70.
17. Красноступ Г. Нормативно-правові аспекти захисту прав розробників програмного забезпечення, їх місце в системі охорони прав інтелектуальної власності. // Правова інформатика. – 2004. – № 4. – С. 56 - 62.
18. Литвин О., Пригода В., Верба І. Студентам про інтелектуальну власність // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 3. – С. 65 - 67.
19. Минков А.М. Международная охрана интеллектуальной собственности. – С-Пб.: “Питер”, 2001. – 720 с.
20. Основы інформаційного права України: Навч.посіб. / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін.; За ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. – К.: “Знання”, 2004. – 274 с.
21. Підопригора О.А. Підопригора О.О. Право інтелектуальної власності України: Навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів. – К.: “Юрінком Інтер”, 1998. – С. 3.
22. Потехіна В. Захист прав інтелектуальної власності в умовах глобалізації у зовнішній політиці США // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С.11 - 15.
23. Право інтелектуальної власності: Підручник для студентів вищих навч.закладів; За ред. О.А. Підопригори, О.Д. Святоцького. – К.: “Ін Юре”, 2002. – 644.
24. Цибульов П.М. Основы інтелектуальної власності: Навчальний посібник. – К.: Інст. інтел. власн. і права, 2005. – 112 с.
25. Шаповал В. Як захищає корпорація “Майкрософт” авторські права в Україні // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 1. – С. 29 - 32.

